

RECENZII

Cătălin Zamfir

*O analiză critică a tranziției.
Ce va fi „după”,* Iași, Editura
Polihrom, 2004 (195 p.)

Cartea profesorului Cătălin Zamfir este, probabil, cea mai completă și cea mai lipsită de prejudecăți lucrare care s-a scris despre România de după 1989. Este o „dare de seamă” asupra tranziției românești, făcută în stilul rapoartelor tehnice occidentale, adresată întregii societăți românești, dar mai ales intelectualității și oamenilor politici. Este, de asemenea, una dintre cele mai importante cărți care au fost scrise după revoluție, prin conținutul, pe de o parte, eliberator, iar pe de altă parte, programatic. Este mai mult decât o analiză, deși conține o examinare detaliată a ce s-a întâmplat semnificativ în politica, economia și societatea românească de după comunism. Este un triplu manifest.

În primul rând, e un manifest științific, destinat științelor sociale, în general, și sociologiei, în particular. Ea conține un program de cercetare în științele sociale – mai ales sociologie, economie și știință politică –, având o bază epistemologică ce o scoate de sub dominația umilitoare a ideologiei și a imposturii științifice. Bun cunoscător al sociologiei occidentale, Cătălin Zamfir ajunge la concluzia că aplicabilitatea ei la înțelegerea și proiectarea tranziției postcomuniste este limitată. Argumentul este peremptoriu și greu de respins – cele două societăți, cea occidentală dezvoltată și cea românească (sau oricare alta postcomunistă) în tranziție, sunt prea diferite pentru ca ceea ce produce sociologia ce studiază societatea

dezvoltată să fie adevărat și în realitatea pe care o produce societatea în tranziție. Mai mult, nici sarcinile adresate sociologiei nu sunt aceleași, căci, până la urmă, cunoașterea socială trebuie să servească, în tranziție, acțiunea politică de remodelare a societății. Prin urmare, Cătălin Zamfir nu face altceva decât să formuleze o strategie a cunoașterii în tranziția românească. Originalitatea și importanța propunerii sale nu provin doar din modul cum descrie un cadru epistemologic nou pentru sociologia românească posibilă, ci și din faptul că privește atât sociologia, cât și întreaga cunoaștere socială pe care o poate produce tranziția ca fiind componente indispensabile ale succesului tranziției în România. Iată o paradigmă nouă, pentru că ideologia dominantă în prezent afirmă mai degrabă că tranziția românească este simplul produs al acțiunii politice românești, întemeiată pe cunoașterea științifică și pe ideologia produsă extern, în lumea dezvoltată. Sociologia și cunoașterea societății românești trebuie să producă atât strategia tranziției în continuare, cât și infrastructura valorică și intelectuală ce i-ar permite ca, din simplu suport al actelor de guvernare, să devină un suport al acțiunii sociale colective.

Nu în ultimul rând, cartea profesorului Cătălin Zamfir poate fi considerată și o chemare adresată clasei politice românești de a-și reconsidera propriile programe și ideologii, superficiale prin fundamente și conținut, și de a restructura strategiile guvernării în funcție de realitățile autohtone, cunoscute și înțelese prin intermediul autohtonilor.

În final, cartea propune o teorie explicativă a tranziției și face patru recomandări esențiale.

Prima este ca mediul academic – adică intelectualii – să iasă din zona sterilă în care este ancorat și să dezvolte „o știință constructivă”, care să completeze și să nuanțeze – iar uneori chiar să critice – acea „cunoaștere constructivă”, elaborată la nivelul instituțiilor ce întemeiază sau legitimează schimbările introduse de guvernări. Rămâne de văzut în ce măsură comunitatea științifică și academică românească dispune de resursele – umane, financiare și de comunicare – indispensabile pentru ca ea să poată juca rolul care îi revine în tranziție.

Ceea de-a doua este adresată „instituțiilor producătoare de viitor”, adică guvernanților, fie ei oameni politici, fie tehnocrați, cărora li se cere să treacă la „o democrație a procesului dezvoltării sociale”. O democrație a dezvoltării sociale înseamnă ca România să se transforme și să se dezvolte în continuare în funcție de interesele, capacitățile și obiectivele propriei populații, în contextul, desigur, al lumii în care se integrează. Este un obiectiv ambițios, care ar trebui să fie însușit, în primul rând, de clasa politică românească, în al doilea rând, de elitele conducătoare ale economiei și societății, iar poate chiar înaintea tuturor de o intelectualitate capabilă să construiască o nouă infrastructură a tranziției.

A treia recomandare, adresată clasei politice, nu mai este independentă, ci un corolar al primelor două. Ea descrie un drum prin care clasa politică românească devine o clasă politică națională – nu autohtonistă sau naționalistă, ci cu un grad ridicat de autonomie, cu un proiect politic național, și nu doar de partid și cu o bază socială reală care să reușească să definească clar, la nivelul colectivităților, rezultatul obținut din înțelegerea politică a faptului că tranziția nu este „o problemă cu soluție unică”. Ceea ce înseamnă că democrația se poate constitui, asemenea

cele din societățile dezvoltate la statutul cărora România încearcă să ajungă, nu doar ca simplă alternare a guvernării, ci ca rezultat al dezbaterii asupra alternativelor dezvoltării societății. Ceea ce nu se poate face fără o participare activă a populației, până acum ținută „în fața televizorului” și patronată de la un nivel superior de cunoaștere de către politicieni și intelectuali deopotrivă.

A patra recomandare – și, de departe, cea mai importantă, după părerea mea – se adresează „colectivității”, adică populației, căreia îi cere să facă mai mult decât să voteze. Îi cere să devină un actor intelectual, social și politic activ. Față de această ultimă recomandare, celelalte trei nu sunt decât condiții favorizante și pot deveni cu ușurință doar efecte.

Dar, o dată cu identificarea celor patru condiții, încep problemele. Două sunt majore. Prima constă în identificarea verigii slabe în acest cerc vicios care blochează dezvoltarea în continuare a României. Cu ce să începem? Cu schimbarea clasei politice, în speranța că ea va produce celelalte schimbări, cu o nouă elită intelectuală sau cu activizarea populației printr-un vast proces educațional și o reconstruire a canalelor de comunicare socială? Nici un răspuns nu este evident de la sine și iată un prim grup de teme de dezbateri și de tentative de acțiune.

A doua problemă care se ridică oricărui cititor al cărții se referă la subiectul transformator. Prin urmare, cine face toate acestea, în condițiile în care clasa politică, intelectualitatea, instituțiile producătoare de viitor și populația trebuie mai întâi reformate conform recomandărilor? Autorul înclină să acorde această șansă și responsabilitate tehnocrației. Există un motiv întemeiat. Dintre toate elitele post-comuniste, singura care se definește nu doar prin privilegii, ci și prin faptul că știe să facă ceva este tehnocrația, mai

ales cea economico-industrială. Dar eu mă îndoiesc că tehnocrația românească are în prezent preocupări legate de dezvoltare și că este dispusă să finanțeze orice alt efort intelectual decât cel destinat să o legitimizeze.

Nu împărtășesc concluziile analizei profesorului Cătălin Zamfir cu privire la rolul pozitiv pe care a încercat să îl joace tehnocrația românească în tranziție, rol deteriorat de factorul politic, aflat sub influența proiectelor occidentale sau ale intelectualității radicale. Sunt însă într-un total acord cu aprecierea în privința premiselor: 1) tehnocrația comunistă românească a fost o clasă socială – iată o concluzie teoretică extrem de importantă, care distruge toată mitologia despre comunismul susținut prin teroare de Securitate și activiștii de partid; 2) prăbușirea comunismului este, înainte de orice, opera tehnocrației; 3) FSN, PDSR și, mai nou, PSD sunt expresia politică nu a social-democrației etc., ci a tehnocrației autohtone. Nu împărtășesc nici a patra și nici a cincea premisă, care afirmă că tehnocrația a fost și a rămas, pe de o parte, unitară și relativ omogenă, iar pe de altă parte, indiferentă față de proprietate. Dimpotrivă, cred că primele conflicte politice majore au avut loc nu între „istorici” și tehnocrație, pentru că tehnocrația nu supraestima câtuși de puțin puterea politică reală a „istoricilor” și a „societății civile” (GDS, Alianța Civilă, Fundația Soros etc.), ci între diferitele grupuri tehnocrate. Principala confruntare politică a avut loc chiar în sânul tehnocrației, care, încă din 1990, s-a divizat între tehnocrația industrială (managerii marilor întreprinderi și combinate socialiste) și cea bancar-financiară și comercială, ținută „sub capac” și într-o poziție de inferioritate de către comuniști. „Economistii împotriva inginerilor” a fost prima mare confruntare de după revoluție.

Cartea profesorului Cătălin Zamfir este un serios argument pentru a da un astfel de răspuns la întrebări precum: noi ce alegem? Pentru ce ne batem? Pentru cine scriem? Ce direcție de dezvoltare alegem pentru România?

Marea problemă a cărții este singularitatea ei. În peisajul ideologic românesc, ea este o apariție excepțională, dar, probabil, lipsită de impact semnificativ, dacă nu reușește să adune în jurul ei o nouă intelectualitate umanistă – producătoare de ideologie. Proiectul științific și academic al cărții nu poate avea succes dacă nu va fi transformat într-un proiect politic.

Vladimir Pasti

Septimiu Chelcea (coord.)

Comunicarea nonverbală

în spațiul public, București,

Editura Tritonic, 2004 (184 p.)

A asculta radioul aproape că face parte din viața oricărui dintre noi. Relația care se stabilește între cel ce ascultă și animatorii sau prezentatorii emisiunilor de radio diferă de legătura realizată de alte canale mediatice – și vorbesc aici, în special, de televiziune. Acesteia din urmă îi stau la îndemână mai multe mijloace de comunicare, sprijinindu-se, îndeosebi, pe elemente vizuale – culoarea, lumina, îmbrăcămintea și gesturile actorilor alcătuind un mediu atractiv și plin de expresivitate. Radioul, lipsit tocmai de această componentă vizuală, se sprijină mult pe imaginația celor care ascultă pentru a crea și recrea imagini și situații, a reflecta mai mult asupra sinelui și a se plasa în situațiile prezentate. Imaginați-vă acum cum ar fi să ascultați la radio o emisiune al cărei subiect principal este comunicarea nonverbală. Exercițiul de imaginație pe care vi-l propun nu este nici gratuit, nici întâmplător. Nu